

**AHMAD YASSAVIY MEROSINING TURKIY SHOIRLAR IJODIGA
TA'SIRI****Shukurova Gulchehra Alisher qizi****ToshDO'TAU O'zbek filologiyasi fakulteti 2-bosqich magistranti**javharijahon06@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ahmad Yassaviy ijodining turkiy shoirlar ijodiga bo'lgan ta'siri Yassaviy hikmatlari va ba'zi turkiy tilda qalam tebratgan shoirlar Mashrab va Xo'ja Ahror Valiy she'r va g'azallari qiyosiy tahlili orqali ko'rsatib berilgan. Yassaviyning tasavvuf ta'limotiga ergashgan shoirlar Yassaviyni o'zlarining ma'naviy ustozlari sifatida tan olganliklarini misralardagi uslubiy, badiiy va mazmuniy o'xshashliklar orqali izohlangan. Bundan tashqari Yassaviy uslubining keyingi davr turkiy adabiyot vakillari ijodiga kuchli ta'sir ko'rsatganligi qiyosiy tahlil orqali yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: vahdat-u vujud, tariqat, ilohiy ishq, tasavvuf, tazod, ramz, so'fi, qofiya, radif.

Abstract. This article demonstrates the influence of Ahmad Yassawi's works on the creativity of Turkic poets through a comparative analysis of Yassawi's hikmats and the poems and ghazals of Mashrab and Khoja Ahrar Vali, who wrote in Turkic. The study explains how poets who followed Yassawi's Sufi teachings acknowledged him as their spiritual mentor, which is reflected in the stylistic, artistic, and semantic similarities in their verses. In addition, the analysis highlights the strong impact of Yassawi's style on the works of later representatives of Turkic literature.

Keywords: wahdat al-wujud, tariqa, divine love, Sufism, contrast, symbol, Sufi, rhyme, radif.

Аннотация. В данной статье показано влияние творчества Ахмада Ясави на поэзию тюркских поэтов посредством сравнительного анализа ясавийских хикматов и стихотворений и газелей некоторых тюркоязычных поэтов — Машраба и Ходжи Ахрора Валий. Объясняется, что поэты, следовавшие суфийскому учению Ясави, признавали его своим духовным наставником, что проявляется в стилистических, художественных и содержательных сходствах их строк. Кроме того, в статье посредством сравнительного анализа освещается сильное воздействие ясавийского стиля на творчество представителей тюркской литературы последующих эпох.

Ключевые слова: вахдат аль-вужуд, тарикат, божественная любовь, суфизм, антитеза, символ, суфий, рифма, радиф.

Yassaviy hayot yo'liga nazar tashlaydigan bo'lsak, uning asli shayxlar nasliga borib taqalishi Yassaviy ijodiy merosida islom dini ta'sirini yanada orttirganligini ko'rishimiz mumkin. Bir tomondan shu sabab, yana boshqa tomondan esa Yassaviyning xalq tilida sodda qilib yozilgan she'r va hikmatlari uning ijodini turkiy xalqlar orasida tez yoyilishiga sabab bo'lgan. Ahmad Yassaviy ijodiy yondoshuvi nafaqat o'z zamonasi turkiy shoirlari, balki keyingi davr turkiy shoirlari ijodiga ham katta ta'sir o'tkazgan. Uning inson ruhiyatining tub-tubiga yetib boruvchi tili sodda, ammo mazmunan keng qamrovli so'fiyona yondoshuv orqali yozilgan o'ziga xos she'r va hikmatlari ko'pgina shoir va yozuvchilarni ilhomlantirgan va ular o'z ijod namunalarida ham Yassaviy uslubidan foydalanishgan. XX asrning yirik jadid namoyandasi Abdurauf Fitrat bu haqida

“Yassaviyning adabiyotda tutgan yo‘li sodda xalq shoirlarimizning tutg‘on yo‘lidir”¹ deya ta’kidlagan edi.

Ahmad Yassaviy chig‘atoy turkiy tilida ijod qilgan va u yozgan asarlar turkiyzabon adiblar uchun katta meros hisoblanadi. U turkiy tariqat asoschisi va turkiy tilda tasavvufiy she‘rlar ijodkori sifatida turkiylarning ijtimoiy, madaniy fikrlari, xususan, diniy, axloqiy g‘oya va qarashlarini e’tibordan chetda qoldirmagan.² Oddiy va sodda ko‘rinishga ega bo‘lsa ham Yassaviy she‘rlarida turkiy xalq hikmatlari hamda islom ta’limotlari uyg‘unlashganligi uning she‘riyatini O‘rta Osiyo va Onado‘li turk adabiy an‘analari orasidagi ko‘prikga aylantirdi. Juda ko‘plab turkiy shoirlar Yassaviy merosi davomchilari bo‘lishgan va uning fikr g‘oyalarini o‘z asarlari orqali dunyoga yoyishgan. Shulardan biri Turkiyaning eng suyakli so‘fiy shoirlaridan Yunus Emre Yassaviyning hikmatlaridan chuqur ta’sirlangan. U ham Yassaviy singari ilohiy ishq va insoniy tavozeni ommaga yetkazish uchun sodda, xalq tilidagi turkiy tilda ijod qilgan.

Yassaviy uslubining keng tarqalishiga sabab, bu usulda murakkab forsha shakllar o‘rniga xalq uslubidagi she‘rlardan foydalanish, xudo bilan birlik mavzulari (vahdat-u vujud) va xudoga yaqinlashtiradigan yo‘l sifatida ilohiy ishqqa urg‘u berishni ko‘rishimiz mumkin. Yana bir so‘fiylik tariqatining vakili Hoji Bektosh Valiy Yassaviy ta’limotini Anadolu tasavvufiga kiritgan. Uning “Maqolot” asarida Yassaviyning ma’naviy intizom va bag‘rikenglik haqidagi g‘oyalari o‘z ifodasini topgan. O‘rta Osiyoda Xo‘ja Ahmad Yassaviy naqadar sevgi va ehtiromga sazovor bo‘lsa, Onado‘lida Xoji Bektoshi Valiy shunchalik mashhurdir. Bu ikki zot diniy, fikriy, madaniy qadriyatlarda vatan, ona yurt, birlik

¹ Iroda Yoqubova. Ahmad Yassaviy hikmatlari haqida. Yangi O‘zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o‘rni va rivojlanish omillari konferensiya to‘plami. Samarqand -2023. 175-bet.

² Xayriddin Sulton, Ibrohim Gafurov. Xoja Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg‘oniy. “O‘zbekiston” nashriyoti. Toshkent-2022. 15-bet.

va tenglik g'oyalarida mushtarak bir tarzda asar yozganlar, o'ziga xos maktab yaratib, fikr qarashlarini keng mintaqalarga targ'ib etganlar.³

Yana ko'plab turkiy adabiy muhitida ijod qilib yuksalgan shoirlar ko'pincha Yassaviyga bilvosita murojaat qilganlar. Shunday shoirlardan Boborahim Mashrab, Turdi Farog'iy, So'fi Olloyor, Xoja Ahror Valiy, Komil Xorazmiy, kabilar o'z she'r va g'azallarida Yassaviy targ'ib qilgan tasavvuf g'oyalarini davom ettirilganlar. Yassaviydan ilhomlangan shu kabi shoirlar va keyingi so'fiy adiblar orqali uning ilohiy ishq mavzulari, ruhiy pand-nasihat va mushtarak g'oyalari turkiy she'riyat traektoriyasini shakllantirgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. Yassaviydan ilhomlangan shu kabi shoirlar va keyingi so'fiy adiblar orqali uning ilohiy ishq mavzulari, ruhiy pand-nasihat va mushtarak g'oyalari turkiy she'riyat traektoriyasini shakllantirgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Ko'pgina turkiy shoirlar ijodida Yassaviy fikr-g'oyalari, uslubi yaqqol sezilib turadi. Quyida g'oyaviy va badiiy qiyos orqali Yassaviy ijodining turkiy adiblar ijodiga naqadar katta ta'sir o'tkazganligini ko'rishimiz mumkin.

Quyidagi ikki she'r — Ahmad Yassaviyga mansub hikmat va Mashrabning "Ajab majnun erurman" radifli g'azali — har ikkisi mavzu va mazmun jihatdan o'xshashliklarga ega va Mashrab o'z g'azalida Yassaviyning tasavvuf ta'limotiga ergashgan. Ahmad Yassaviy — Hikmat namunasi: Shariatning maqomotin bilgan oshiq, tariqatning maqomini bilar, do'stlar. Tariqatning ishlarini ado qilib, haqiqatning daryosig'a kirar, do'stlar. Haqiqatni daryosining xatari ko'b, pok ishqini qo'lg'a olmay bo'lmas yurub, diydorini ko'rsa bo'lmas tun-kun uyub, hech uyqlamay diydorini ko'rar, do'stlar.

Mashrab g'azali:

³ Abdurahmon Go'zal. "Yassaviy Faqrnoma"si.-T: "Navro'z", 2014 y. 9-bet.

*Ajab majnun erurman, dasht ila sahrog'a sig'mamdur,
Dilim daryoyi nurdur, mavj urub dunyog'a sig'mamdur.
Shariat ham, tariqat ham, haqiqat mendadur mavjud,
Chu sultoni azaldurmanki, arshi a'log'a sig'mamdur.⁴*

Har ikki shoirda ham asosiy mavzu ilohiy ishq kuchi tarannum etilgan. Yassaviyda ishq yo'lining quvvati sifatida tasvirlansa, Mashrabda esa ishq tufayli olamga sig'maslik ta'kidlanadi. Daryo — har ikkala shoirda ham ruhiy jarayonni ifodalaydi: Yassaviyda haqiqat daryosi ichiga kirilsa, Mashrabda esa u daryo — odamning o'z yuragida, ruhiyatidadir deb tavsif beriladi. Har ikkala shoirda ham ishq, daryo, sig'maslik, uyqusizlik kabi obrazlar orqali ilohiy ruhiy holat tasvirlanadi. Mashrab Yassaviy g'oyalarini ochiq nomlab e'tirof etadi va uni yo'lchi sifatida ko'rsatadi. Yassaviy singari u ham nafsni qattiq tanqid qiladi, ammo Mashrabning uslubi biroz tanqidiy va erkinroq. Ahmad Yassaviy va Mashrab — turkiy tasavvuf adabiyotining ikki qutbi desak ayni haqiqat bo'lar edi. Yassaviyda ma'naviy yo'lni tizimli anglash ustuvor bo'lsa, Mashrabda bu yo'l ichki ruhiy holatga tayanadi. Ammo Mashrab g'azalida Yassaviy ilgari surgan g'oya Allohga yaqinlashish va ilohiy ishqni anglash g'oyasi ustuvordir.

Yassaviy va Xoja Ahror Valiy kabi tasavvufiy shoirlarning she'rlari mazmunan va uslubiy jihatdan bir-biriga juda yaqin. Ushbu yaqinlikni ularning quyidagi misralarini qiyosiy tahlil qilish orqali ko'rib chiqamiz.

Xo'ja Ahror Valiy hikmatidan namuna:

“Bilingkim, neki jon rohatidek tuyulgay,

---

⁴ kh-davron.uz

Joningizni azobda qoldirguvchi bo'lgay". Ma'nosi: har qanday nafsiy lazzat (jon rohatidek tuyulgan narsa) aslida insonni azobga soluvchi bo'lishi mumkin. Kalit so'zlar: "jon rohatidek tuyulgay", "azobda qoldirguvchi". Bu hikmat o'quvchini ogohlantiradi va haqiqatni anglashga chorlaydi.

Yassaviy hikmatidan namuna:

"Bu dunyoni mungu yo'qin emdi bildim

Bu asig' ishlarimdin emdi yondim". Ma'nosi: Shoir dunyo lazzatlarining aldov ekanini endi anglagani, o'zining unga bo'lgan qiziqishidan pushaymonligi haqida gapiradi. Kalit so'zlar: "dunyo", "yo'qin" (yaqin emas, yomon, jirkanch), "bildim", "yondim" (pushaymonlik, kuyinish). Ahmad Yassaviy va Xo'ja Ahror Valiy asarlari mazmunan va usluban o'xshash bo'lib, tasavvufiy tafakkur asosida dunyo lazzatlarining aldovchi va azob beruvchi tabiatini ochib beradi. Har ikki hikmatda: Dunyo va nafsiy lazzatlar tanqid ostiga olinadi, o'quvchi fikrlashga, anglashga va o'zgarishga chorlanadi, axloqiy poklanish va ruhiy uyg'onish maqsad qilib olinadi. Bu hikmatlar nafaqat o'z zamonasida, balki bugungi kunda ham o'quvchiga ruhiy saboq bera oladigan, zamon va makondan yuksak darajadagi asarlardir.

Xulosa qilib aytganda, Mashrabning yondoshuvi va g'azallarida haqiqatni ochiqchasiga aytishini inobatga olmasak uning Yassaviy ijodi bilan tasavvufiy, mazmuniy ba'zi o'rinlarda shakliy o'xshashliklar juda ko'p. Xo'ja Ahror Valiy esa so'fiy shoir bo'lganligi sababli ijodda mazmun jihatdan Yassaviy tasavvufiga ergashadi. Faqat, shoir o'z asarlarida ko'proq falsafiy va ijtimoiy yo'nalishlarga urg'u beradi. Tahlillardan ko'rinib turibdiki, Yassaviy ijodi turkiy shoirlarning ijodiga bilvosita ta'sir o'tkazgan. Ahmad Yassaviy nafaqat diniy-ma'rifiy jihatdan, balki madaniy, adabiy va ijtimoiy tomondan ham butun turkiy dunyo tafakkurining

shakllanishiga katta hissa qo'shgan. Uning ta'siri ostida shakllangan tasavvufiy maktablar Turkiy xalqlar orasida keng yoyilgan.

Umuman olganda, Ahmad Yassaviy ijodi — bu nafaqat o'z zamonasi, balki keyingi asrlar adabiy tafakkurining ham yo'lchi yulduzi bo'lib xizmat qilgan bebaho ma'naviy merosdir. U yaratgan hikmatlar va so'fiyona qarashlar turkiy adabiyotning yuksalishida poydevor bo'lib, bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Negaki, insonlar har qaysi zamonda ruhiy tarbiyaga muhtoj bo'ladilar. Yassaviy hikmatlari esa inson ruhiyatiga chuqur kirib boradi, ularni ma'naviy jihatdan tarbiyalaydi va komillik sari yetaklaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmon Go'zal. "Yassaviy Faqrnoma"si.-T: "Navro'z", 2014 y. 9-bet.
2. Iroda Yoqubova. Ahmad Yassaviy hikmatlari haqida. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari konferensiya to'plami. Samarqand -2023. 175-bet.
3. Orzibekov R. O'zbek adabiyoti tarixi (XVII-XIX (I yarmi). O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. – T.: 2006, 39-bet.
4. Xayriddin Sulton, Ibrohim Gafurov. Xoja Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg'oniy. "O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent-2022. 15-bet.
5. kh-davron.uz